

Opponensi vélemény

Balla Tibor

„A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai” c.
doktori disszertációjáról

Balla Tibor munkája túl azon, hogy nagy segítséget nyújt a Nagy Háború centenáriuma a háború történetének alapos feldolgozásához, értékes hozzájárulás az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres ereje elitjének tanulmányozásához. Az első világháború 178 legmagasabb rangú tábornokának életrajzát, pályájuk adatait ismerhetjük meg belőle, azzal a precizitással, amelyhez hadtörténeteink java még ragaszkodik, dacolva a korszellem lezűrségével, ne mondjam felületességével; nem ismer „ismeretlen adatot”. Ez a tudományos alaposág, a téma fontosságával együtt mindenképpen alkalmassá teszi a szerzőt a hadtudományok doktora tudományos fokozat elnyerésére.

Mielőtt rátérnék a disszertáció méltatására és bírálatára, reagálnom kell egy, a tudományos minősítések során nem egyszer vitatott problémára. Ragaszkodnunk kell-e a doktori disszertáció szokásos formájához, ami egy hosszabb tanulmány, ne mondjam elbeszélés egy fontos témáról, bevezetéssel, kifejtéssel, historiográfiai áttekintéssel. Magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy egy forrás-csoport tudományos szintű publikálása lehet olyan szintű tudományos teljesítmény, mint egy monográfia, nem is szólva arról, hogy ha a monográfia írója olyan problémába ütközik, amelyet nem tud megoldani, megkerülheti, forráskiadványnál, prozopográfiánál ilyen könnyítés nem elfogadható. Balla munkája tudományos értékét, hasznát tekintve, vagy a téma elmélyült ismeretét megítélve nem marad el egy e követelményeknek megfelelő narratívától. Azért mondtam el ezt, hogy eloszlassam azok kételyeit, akik esetleg ragaszkodnának a hagyományos disszertáció-formához.

A lexikon-rész a világháborúban részt vett 178 legmagasabb rangú tábornok részletes adatait tartalmazza. Ezek: név (magyarul és németül, nemesség feltüntetésével); a születés és halál napja és helye; utolsó elért katonai rang; vallás; családi állapot, gyermekek száma; az apa foglalkozása; iskolai végzettség (felsorolva az elvégzett civil iskolatípusokat, osztályok számát, valamint ugyanezt a katonaiskoláknál, akadémiáknál, beleértve a már tisztként letett felsőfokú tanfolyamokat, mint a Hadiiskola (Kriegsschule), magasabb műszaki vagy tüzér tanfolyam, Lovaglótanár Intézet, esetleg civil főiskola). Azok

esetében, akik katonaiskolát nem végeztek, hanem tartalékos tisztként kérték aktiválásukat, mint például Arz Artúr, a Monarchia utolsó vezérkari főnöke, a hivatásos tiszti kiegészítő vizsga; nyelvismeret; hazai, illetve külföldi kitüntetések, az adományozás időpontjával; előmenetel, a kinevezések dátumával; beosztások pontos felsorolása, ugyancsak a kinevezések dátumával. Fontos adat, hogy milyen hadjáratban, ütközetben vett részt, külön megjegyezve, ha szolgált pl. Bosznia okkupációjánál, de ütközetbe nem került.

Az életrajzok közlik a tábornok fontosabb katonai tárgyú írásainak adatait és igen részletesen Balla forrásait, külön-külön mindenkinél. A „Címek és rangok” rovatban találjuk a nem a katonai szolgálathoz kötődő címeket (díszpolgár, díszdoktor, titkos tanácsos, főúri címek, stb.) Itt említi az ekkor már csak formális ezredtulajdonosi címet is.

A Megjegyzés rovatban máshová nem sorolható lényeges adatok szerepelnek, mint megözvegyült és újra nősült, annak feltüntetése, ha az apa vagy testvér magasabb katonai vagy civil rangot ért el, stb.

Balla a 178 tábornokot formai ismerv alapján válogatta ki, vagyis a legmagasabb rangúakat, függetlenül beosztásuktól. Ezek a tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok. Ez egyértelműbb megoldás, mint ha tekintetbe vette volna a szolgálati beosztás hierarchiáját, tehát nem kifogásolható. Talán egyetlen lényeges kritikai megjegyzésem, hogy bevette a nagyszámú *címzetes* lovassági és gyalogsági tábornokot, táborszernagyot. Mint maga is megírja, a címzetes jelleget kizárólag nyugdíjazáskor adták és valódi jelentősége nem volt. Szerepeltetésük azért vitatható, mert az az altábornagy, aki végigharcolta a Nagy Háborút, nem felel meg a közlés kritériumának, míg az a vele egyenrangú bajtársa, akit a háború befejezése előtt nyugállományba helyeztek, igen. Így szerepel Ernst Hugetz c. táborszernagy, akit már 1909-ben nyugdíjaztak, és 1915-ben csupán néhány hónapra reaktiváltak egy minisztériumi bizottsághoz. Nem tenném szóvá ezt a megoldást, ha a c. táborszernagyok, stb. aránya nem lenne igen magas a kötetben, 28,6%, ami már torzítja a valóságos arányokat, pl. bizonyára megemeli néhány évvel az átlagéletkort (ennek nem számoltam utána, csak feltételezem).

Azt már nem kifogásolnám, hogy a világháború fontos tábornokai közül azok, akik végig szolgáltak, de „csak” alacsonyabb rangban, mint például Alfred Waldstätten, a hadsereg vezérkari főnökének utolsó helyettese, Franz Höfer, a

vkf. első helyettese, vagy Carl Bardolff altábornagy nem szerepelnek. Azt azonban megtehetette volna a jelölt, hogy a bevezetésben utaljon ezekre, esetleg még másokra is. Ezért és más problémák bővebb taglalása érdekében jó lett volna egy terjedelmesebb bevezetés – általában ennek ellenkezőjét szoktuk kifogásolni, de itt a műfaj kötöttségéből adódó hiányokat lehetett volna jelezni egy hosszabb bevezetésben.

Balla általában a minősítési lapok (Qualificationsliste) adatait veszi alapul. Ez természetes, de bizonyos kategóriákban problémákkal jár. Ilyen az apa foglalkozása, ahol a minősítési lapnak, főleg a régebbieknek, vannak bizonyos sematikus definíciói. Volt szerencsém néhány ezer minősítési lapot átböngészni, ismerem gyenge pontjaikat. Így az apa foglalkozásánál a „polgár” meghatározás gyakran csak azt jelenti, hogy nem katona, vagy a horvátoknál: nem határőr, mint Bogat c. gy. tábornok apjánál. Máskor ennél konkrétabb, mégis semmitmondó. Pl. „ellenőr”, „magánzó”. Így olyan ismert személy, mint Arz vezérezredes apjánál a „magánzó” bejegyzés szerepel, noha nem nehéz megállapítani, hogy apja is, nagyapja is tekintélyes, régi nagyszabéú családból származó ügyvéd volt, s Arz is jogász akart lenni eredetileg, az ő példájukat követve. Más esetekben a minősítési lap az apa foglalkozásánál olyan adatot tüntet fel, ami előkelőségét jelzi, mint: Auersperg gróf, I. tábornok apja kamarás. Ez nem foglalkozás, az atya amellet, hogy ismert politikus, mindenestre nagybirtokos volt. Nem kívánnám, hogy a szerző óriási munkája mellett még az apák foglalkozásának is utána nézett volna, de arisztokrata, más közismert családoknál lehetett volna korrigálni.

A minősítések nem szociográfiai felvételnek készültek, így például a nyelvismeretet ismertető adatok – amelyek pedig hiánypótlók, miután a tábornokok nemzetiségét nemcsak nem tüntetik fel a minősítések, de a hadsereg vezetése ilyenről sokáig tudni sem akart – bizonyos praktikus szempont szerint készültek. Nyomon követhető, hogy elsősorban a tiszte beosztásához szükséges nyelvtudást vették figyelembe. A tiszte kötelező volt elsajátítani az „ezrednyelvet”, katonái anyanyelvét, de ez mérsékelten sikerülhetett, így kétlem, hogy a tábornokok 6–7%-a beszélt volna a szolgálat követelményeinek megfelelően románul. Szlovákul viszont minden cseh meg tudja érteni magát, tehát a szláv nyelven valóban tudók nyelvismerete papíron akár meg is többszöröződik.

Nehéz feladatot vállalt Balla, mikor megkísérelte a nemzeti hovatartozás tisztázását. Ez a soknemzetiségű Monarchiában egyáltalán nehéz, a tisztikarban,

különösen a magasabb rangúaknál csak feltételes lehet, már csak az állandó áthelyezések miatti nagy keveredés következtében is. Balla bizonyos ismérvek alapján 25 tárgyalta személyt tekint magyarnak, ez egyes esetekben vitatható, de mint arány, mintegy 14% reális; a Magyarországon születettek száma ennél jóval magasabb.

Balla, csak látszólag statikus, adatainak értékét növeli, hogy lehetőséget adnak a tábornoki elit összetételének, képzettségének és egyéb ismérveinek változásának összehasonlítására az előző generációkkal, illetve a következő, két világháború közötti magyar tábornoki elit összetételével.

Összevetve az előző generációk tiszti elitjével, az adathalmaz meggyőzően bizonyítja, hogy a dualizmus és az első világháború korának katonatisztjei már sokkal képzetebbek. A szereplő tábornokok több, mint kétharmada (68,5%) végzett katonai akadémiát, mintegy 20% kadétiskolát. 7 tábornok ugyan csak az egyéves tartalékos tiszti tanfolyamot fejezte be sikeresen és azután kérte, hogy aktív szolgálatba léphessen, ezek azonban civil középiskolát végeztek előzőleg. Csupán néhányan voltak az idősebbek közül, akik még régi típusú iskolaszázadból vagy határőr-iskoláról kerültek ki, de olyan, aki katonaiskola nélkül lett tiszt, már csak néhány főherceg volt. Utóbbiak is rendelkeztek megfelelő iskolázottsággal, vagy később végezték el a Kriegsschulét.

Iskolázatlan tiszt tehát már nem érhetett el ilyen magas rangot. Az érem másik oldala, hogy az előző generációkhoz képest csak egytizedük származott arisztokrata családból, munkás- vagy parasztszármazású pedig mutatóba maradt csak 1–2; míg korábban vitéz határőr vagy huszár még csinálhatott katonai karriert kivételesen, magasabb képzettség nélkül. Talán hárman tekinthetők „Grenzsohn”-nak, ilyen korábban jóval több volt. A hadsereg elitje tehát már származás szempontjából leszűkül: a többség tiszt fia vagy a hivatalnok-középosztályból származik. (54% tiszt vagy katonai tisztviselő. 5 hivatásos altiszt fia – ez a mobilitási csatorna később is megmarad). Később erősödik ez a középosztályi jelleg, de ez nem vonatkozik a „Besitzbürgertum”-ra.

Figyelemreméltó, hogy míg a túlnyomó többség német, a magyarok, horvátok és csehek aránya a viszonyoknak megfelelőnek mondható, van még néhány olasz, de úgy tűnik, román, lengyel, ukrán, származású mutatóba sincs köztük, ami nem lehet független a Monarchia politikai viszonyaitól és jövőjétől.

Míg az előző generációkban számos a határon túlról érkezett német, külföldi, francia, ír és olasz katolikus származású tábornok volt, ilyenek Königgrätz óta csak mutatóba fordulnak elő.

Nem akarván az időt húzni, csak néhány példát hozhattam fel arra, milyen szociológiai és történeti tanulságokat tartogat ez a munka. Ismereteim alapján úgy gondolom, az altábornagyok és vezérőrnagyok összetétele nagyjában hasonló. Mivel azonban a szerző tervezi az egész tábornoki kar, mintegy 1200 fő feldolgozását, ez következő munkájából pontosan ki fog derülni, tehát ez a disszertáció egy még nagyobb volumenű, még nagyobb jelentőségű mű megalapozásának tekinthető.

Ezért is meggyőződéssel ajánlhatom a t. vitaülésnek és a doktori tanácsnak Balla Tibor alezredes részére a hadtudományok doktora akadémiai fokozat megítélését.

Budapest, 2014.04.23.

Hajdu Tibor s. k.

Az MTA doktora (történelemtudomány)